

ГРУП-РЕФЛЕКСИВНІ АСПЕКТИ (КОГНІТИВНА СКЛАДОВА) ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯМ СТЕРЕОТИПІВ ТОТАЛІТАРНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ

Михайло НАЙДЬОНОВ,
Любов НАЙДЬОНОВА,
Любов ГРИГОРОВСЬКА

Російське вторгнення в Україну, підтримане вражаючою більшістю населення країни-агресора, загострило потребу більш глибокого розуміння психології людини тоталітарного суспільства, а саме тих чинників, які сприяють становленню і функціонуванню тоталітарної держави.

Проблемою є небезпека відродження тоталітаризму в посттоталітарних країнах, зокрема пост-радянських, історія яких містить численні приклади драматичної боротьби за демократичні цінності. Так, для України проблемою може стати пов'язане із запровадженням воєнного стану обмеження повноти дії демократичних інституцій.

В основу дослідження покладено таку гіпотезу: чим більш глибокою є інтеграція посттоталітарної країни в практики дії демократичних інституцій і чим довшим є час перебування в цій практиці, тим меншою є загроза відтворення тоталітарної ментальності. Згорання повноти дії демократичних інституцій в умовах уведення воєнного стану внаслідок масштабного вторгнення росії в Україну є потенційною загрозою посилення тенденцій відтворення українським населенням схильності до тоталітаризму як стереотипів тоталітарної приналежності.

Задум дослідження конститує проблему вразливості / стійкості колективного соціального імунітету до відтворення тоталітарної ментальності. Нами здійснено первинні розвідки щодо способу її вирішення в межах України, проте нерозв'язаною проблемою на даний момент залишається відсутність тео-

ретичного обґрунтування дії колективного імунітету протидії відновленню тоталітарної ментальності. Зазначимо, що задум, і гіпотеза проєктованого нами комплексного дослідження є більш широкими, але вони тут не розглядаються, оскільки знаходяться поза предметом даного повідомлення.

Теоретична складова дослідження ґрунтується на аналізі наукового і громадського дискурсу (проблематики і змісту наукових досліджень, текстів громадянської спрямованості тощо). У подальшому його результати мають стати основою створення інструменту вимірювання психологічної схильності до відтворення тоталітарної ментальності як засобу її і діагностики, і моніторингу.

Передбачене теоретичне обґрунтування дії колективного імунітету у протидії відновленню тоталітаризму пропонуємо операционалізувати як вивчення однієї з найбільш істотних, за нашою гіпотезою, когнітивної частини тоталітарної ментальності – дводумства, під яким розуміють непослідовність мислення, а саме: "одночасне прийняття взаємовиключних переконань або поглядів, незалежно від їх змісту,...непослідовність переконань" [10].

Концептуальною опорою дослідження є теорія груп-рефлексії, в якій представлено механізм групової рефлексії з повнотою проявлення частин рефлексивного акту – і в картині світу індивіду, і в картині світу групи, зокрема через дію прямих або реверсивних способів відбиття. Саме ці теоретичні положення і представлений загальний механізм

рефлексії [5; 6; 7; 8; 9] можуть виступати щонайменше пояснювальним принципом поглинання тоталітарною свідомістю нетоталітарної, як і навпаки, проявлення резистентності до сприйняття та відтворення тоталітарної свідомості і характерного дводумства.

За результатами теоретичного моделювання та аналізу наукового і громадського дискурсу розроблено базовий дослідницький інструмент для подальшого проведення польового дослідження. Таким чином, у спосіб теоретичного аналізу першоджерел з проблематики тоталітарної ментальності в результаті апробації створеного базового дослідницького інструментарію можна проводити більш масштабне емпіричне дослідження.

В основу дослідницького інструментарію оцінювання когнітивної складової схильності до відновлення тоталітаризму покладено підходи: 1) Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. [1] щодо оцінки схильності до конспірологічних теорій; 2) Cacioppo, J. T., & Petty, R. E. [2] – оцінки прагнення до когнітивного навантаження; 3) Frederick, S. [3] – оцінки когнітивної рефлексії прийняття рішення; 4) і головне Petrovic,

M. B., & Zezelj, I. [10] – методики діагностики дводумства як непослідовності мислення. Інноваційною авторською частиною є модифікація через концепт груп-рефлексії, зокрема їх доповнення рефлексивними запитаннями, що насичуватимуть масив даних інформацією про смисловий шар когнітивних дій (операцій). Важливою частиною дослідження також є виявлення зв'язку характеристик пошкодження мислення внаслідок тоталітарної пропаганди і життя в тоталітарному суспільстві із загальною продуктивністю та ефективністю при розв'язанні творчих задач.

Результати дослідження когнітивних механізмів формування схильності до підтримки тоталітаризму є принципово важливими для модернізації воєнної і повоєнної педагогічної діяльності як однієї з суспільних інституцій інформаційно-психологічної реабілітації, формування тих психічних новоутворень, які забезпечуватимуть ефективну протидію тоталітарним викривленням психіки. Звісно, когнітивні механізми не діють відокремлено від інших особистісних і соціальних складових [4], які передбачено концептуальною рамкою груп-рефлексивного підходу до розуміння стереотипів тоталітарної приналежності.

Джерела:

1. Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013). Measuring Individual Differences in Generic Beliefs in Conspiracy Theories Across Cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 4. doi:10.3389/fpsyg.2013.00225 (in English)
2. Cacioppo, J. T., & Petty, R. E. (1982). The need for cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1), 116-131 doi:10.1037/0022-3514.42.1.116 (in English)
3. Frederick, S. (2005). Cognitive Reflection and Decision Making. *Journal of Economic Perspectives*, 19(4), 25-42. doi:10.1257/089533005775196732 (in English)
4. Marchlewska, M., Castellanos, K. A., Lewczuk, K., Kofta, M., & Cichocka, A. (2018). My way or the highway: High narcissism and low self-esteem predict decreased support for democracy. *British Journal of Social Psychology*. doi:10.1111/bjso.12290 (in English)
5. Найдьонов М. І. Фільтри групової рефлексії в соціальній ситуації особистісного та суспільного розвитку. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць. 2011. Вип.

- 13, т. XII. Психологія творчості. С. 306-310. Url: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0106.pdf.
6. Найдьонов М. І. Потенціал та актуалізація суб'єктності з позицій переосмислення її як ресурсу. Вісник Одеського національного університету. Серія "Психологія"). 2010. Вип. 11, т. 15, ч. 2. С. 84-93. Url: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0099.pdf.
 7. Найдьонов М. І. Рефлексивний інтенціонал дискурсу: від складнокоординованості до рефлексивного управління. Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей. 2009. Вип. 23 (26). С. 46 – 66. Url: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0071.pdf.
 8. Найдьонов М. І. Збагаченість взаємодії суспільства та освіти: груп- рефлексивний підхід. Психологічні перспективи : [наук. журн.] -Спец. вип. "Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп". 2012. Т. 2. Проблема цілісності суспільства, групи та особистості. С. 186-204. Url: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0104b.pdf.
 9. Найдьонов, М. І., Найдьонова, Л. А., Григоровська, Л. В. Психологічні проблеми вимірювання схильності до відтворювання фашизму, авторитаризму, тоталітаризму в суспільстві: до конструювання синтетичної шкали (аналіз міжнародного досвіду). Проблеми політичної психології. 2022. Вип. 11 (25). DOI: 10.33120/popp-vol25-year2022- 89; <https://politpsy.org/index.php/popp>
 10. Petrovic, M. B., & Zezelj, I. (2021). Thinking Inconsistently: Development and Validation of an Instrument for Assessing Proneness to Doublethink. *European Journal of Psychological Assessment*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000645> (in English)